

Halštatska ali starejša železna doba je v Sloveniji trajala od 8. do 4. stoletja pred Kristusom
Aktivno izkopavanje arheoloških najdišč se je v Sloveniji začelo v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja. Mnogi predmeti so romali na Dunaj in so še danes last tamkašnjega muzeja.
Najdišča, kot so Vače, Stična in Novo mesto, so evropsko pomembne arheološke točke.

Potem ko so najpomembnejša arheološka najdišča oziroma najdbe že doživele strokovno obdelavo in objavo v literaturi, pa je do nedavnega mnogo manjših najdišč ali najdb, ki so bile v muzejih zunaj Slo-

Vaška situla

najdišče, ki je bilo deležno raziskovalnega pristopa, je Stična, ki velja danes za eno najprestižnejših lokacij naše prazgodovine. Joseph Heinrich Stratil, okrožni gozdar v Stični, je leta 1827 objavil članek, v katerem je opisal naselje nad Virom pri Stični in pripadajoče gomilno grobišče. Ker pa smo Slovenci takrat spadali pod habsburško monarhijo in je bila naša prestolnica na Dunaju, so tudi začetki arheologije močno povezani z dunajskim središčem. Dolgo je Dunaj vodil politiko, da arheološki predmeti s celotnega ozemlja monarhije sodijo tja, vsaj najvrednejši.

Pomen Dragotina Dežmana

Odlika tega Dularjevega zapisa je, da je neobremenjeno pisal o vseh pomembnejših akterjih, ki so krojili našo arheološko zgodovino. Tako je tudi Dragotina Dežmana, ki je sicer prešel leta 1861 v nemški tabor, prikazal objektivno in s tem opozoril na velik delež, ki ga je dal ta marljivi znanstvenik k slovenski prazgodovini. Potem ko je leta 1883 začel gradi-

Halštat Dolenjske

venije, predvsem na Dunaju in v Trstu, ostajalo strokovno neobdelanih in predvsem nepublikiranih v literaturi. Po razpadu avstro-ogrske monarhije sta kar dve tretjini najdb ostali zunaj Slovenije. Vrata depojev so se za slovenske strokovnjake odprla šele po drugi svetovni vojni. Postopoma so bili zrisani vsi večji najdiščni kompleksi, ki jih iz Slovenije hranijo dunajski Naravoslovni muzej, graški Joanneum in tržaški Mestni muzej: Most na Soci, Škocjan, Vače, Magdalenska gora, Libna, Šmarjeta, Dolenjske Toplice, notranjska in belokranjska najdišča. Nedokumentirano pa je ostalo gradivo iz vrste manjših grobišč, raztresenih po Dolenjski, ki so bila prav tako izkopana ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja.

To pomembno vrzel je zapolnil arheolog Janez Dular s knjigo *Halštatske nekropole Dolenjske*, ki je kot šesta knjiga izšla v zbirki *Opera In-*

situti archaeologici Sloveniae pri založbi ZRC. Pomen knjige je predvsem v dvojem: objava arheoloških predmetov, najdenih na tleh Slovenije, ki jih hranijo muzeji v tujini – gre za prikaz 54 nekropol Dolenjske – in izčr-

pen prikaz zgodovine arheoloških izkopavanj do prve svetovne vojne.

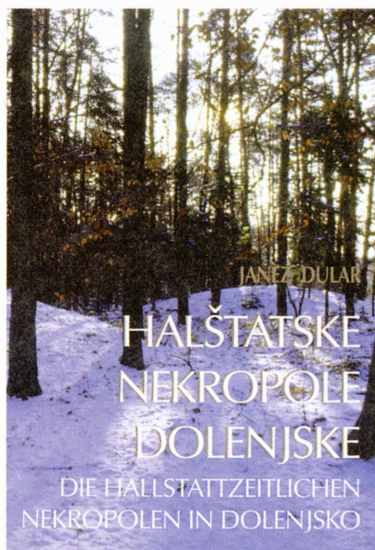
Arheološki začetki

Skoraj sedemdeset strani je namenjenih zgodovini raziskovanj železnodobnih nekropol na Dolenjskem. Pred nami je mala zgodovina slovenske arheologije do prve svetovne vojne. To je bilo za arheološko vedo zelo burno obdobje. Poleg tega, da se je komaj oblikovala kot posebna raziskovalna stroka, je velike težave povzročalo stanje, ko arheološki predmeti še niso bili zakonsko zavarovani, kar je pomenilo, da jih je lahko izkopaval skoraj vsakdo in jih prodajal tistemu, ki je zanje ponudil več denarja.

Prvi arheološki začetki segajo v leto 1821, ko je bil v Ljubljani ustanovljen Kranjski domovinski muzej. Prvo arheološko

ti Deželni muzej v Ljubljani (danes Prirodoslovni muzej), je ob dokončanju njegove gradnje dobesedno zgorel in prežgodaj umrl. Dežman je imel pomembno vlogo pri odkrivanju sledov koliščarjev na Ljubljanskem barju, potem ko so leta 1875 pri čiščenju jarkov ob Izanski cesti odkrili ostanke kolišč. Prav zaradi načrtnega izkopavanja na Barju leto 1875 štejejo za rojstno leto slovenske prazgodovinske arheologije. Skupaj z arheologi z Dunaja je Dežman prepotoval dobršen del osrednje Slovenije. Organiziral je tudi izkopavanja drugod in tako je po njegovi zaslugi Ljubljana v drugi polovici 70. let postala pomembno središče arheoloških dejavnosti. Leta 1879 je v Ljubljani organiziral celo sestanek avstrijskih antropologov in prazgodovinarjev.

Arheološka odkritja so hitro vzbudila tudi navadne ljudi, da so začeli kopati. Tako se je Janezu

Grilcu, kmečkemu fantu s Klenika pri Vačah, pozimi 1882 nasmehnila sreča, ko je tik ob poti na Slemšek izkopal znamenito vaško situlo, ki velja vse do danes za slovenski arheološki simbol. Takoj za tem se je pojavil Jernej Pečnik, ki je skoraj tri desetletja krojil usodo arheoloških izkopavanj na Slovenskem in ki še danes buri strokovno javnost.

Starinokop Jernej Pečnik

Pečnik se je rodil leta 1835 v vasi Cesta v Dobropoljski dolini. Kot dvaindvajsetletni fant se je podal v svet. Leta 1855 je delal v belokranjskem Gradcu, kjer je šest let vztrajal pri plavžu v železolitarni, bil pa je tudi vodja skupin pri kopanju rude. Vrnil se je domov, živel kot posestnik tretjine kmetije, bil občinski svetovalec in namestnik župana. Zaradi pijače je posestvo leta 1872 prišlo na boben. Nasledje leto je kajžaril na Mirni, kjer je bil tudi občinski tajnik. Družino je komaj lahko preživel. Iz Mirne se je preselil v Podbočje, kjer je nekaj let opravljal nekaj občinskih služb. Leta 1883 se je preselil v Krško, kjer je do leta 1892 opravljal službo dararja za žgane pijače. Ker so južno od Krškega, kjer je bil nekoč rimski municipij Neviodun, med oranjem prihajali iz zemlje razni predmeti, je Pečnik menil, da bi se dalo z njimi tudi kaj zaslužiti. Denar za začetek izkopavanja je izposloval celo z Dunaja. Dežman je hitro videl Pečnikov talent in vnemo, in ker je prav takrat v Ljubljani gradil novo muzejsko palačo, se je odločil, da bo z njegovo pomočjo napolnil muzejske vitrine. Sprvim izkopavanjem pri Drnovem je Pečnik kar dobro zaslužil.

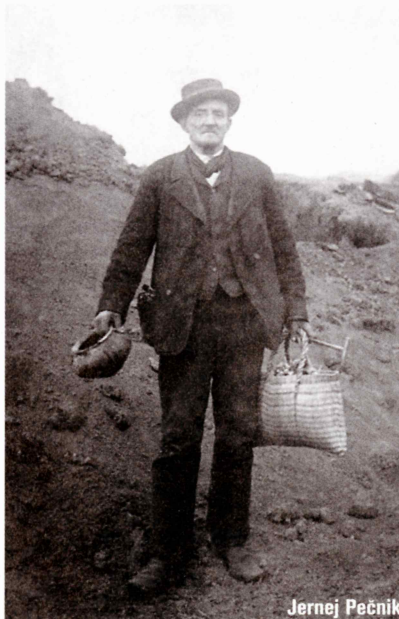
Tako se je začelo dolgo in razburljivo obdobje, ki mu je dajal pečat starinokop Jernej Pečnik. Ker je Pečnika pri izkopavanju zanimal samo denar, ki ga bo dobil od izkopanih predmetov, v začetnem obdobju seveda ni delal kakšnih podrobnejših zapiskov o izkopavanjih. Šele iz obeh muzejev, ljubljanskega in predvsem dunajskega, so mu počasi dopovedali, da je delal tudi krajše zapiske o izkopih. V naslednjih tridesetih letih je kopal po

Dolenjski. Ker mu Dežman zaradi graditve novega muzeja ni mogel plačevati dela, se je Pečnik obrnil na Dunaj. Ko je Dežman zaradi naporov, ki jih je zahtevala graditev muzeja, leta 1889 umrl, se je končalo, kot je zapisal Dular, eno najplodnejših obdobj v zgodovini slovenske arheologije.

Za Pečnikom še Kušljan

Dežmana je v Deželnem muzeju nasledil Alfons Müllner, ki je danes najbolj znan po knjigi o Emoni, ki jo je postavil na Izansko. Začeli so se spori tako med Ljubljano in Dunajem, predvsem pa s samosvojim Pečnikom. Ker je ta razgrajal in sramotil svoje mecene v Ljubljani, so ti pretrgali z njim vse stike, ker pa je Pečniku uspelo dobivati dovolj denarja iz dunajskega muzeja, je to povzročilo, da je zelo veliko arheoloških predmetov romalo na Dunaj, kjer so še danes.

Da bi Pečnikovo početje ustavili, je Deželni muzej v devetdesetih letih 19. stol. hotel prek deželnega zbora uveljaviti zakon o skrbi za prazgodovinske in starinske najdbe na Kranjskem, vendar ga Dunaj ni hotel potrditi in najdbe so potem še dolgo romale tja. Konec 19. stoletja se je vodja Deželnega muzeja Alfonz Müllner, potem ko je Pečnik intenzivno izkopaval za dunajski muzej, obrnil na drugega ljubiteljskega iz-

Jernej Pečnik

kopavalca Ignacija Kušljana iz Šentjerneja. Kušljan je Pečniku sicer izmaknil nekaj arheoloških najdišč in ljubljanskemu muzeju priskrbel nekaj predmetov, vendar je bil popoln amater in za njim niso ostali niti takšni zapiski, ki jih je delal Pečnik.

Vojvodinja Mecklenburška

Za slovensko arheologijo je bilo prelomno leto 1905, ko se je na prizorišču pojavila vojvodinja Mecklenburška. Izhajala je iz znane plemiške rodbine Windischgratz, ki je imela na Štajerskem in Kranjskem obsežna posestva; odrasčala je na gradu Haasberg pri Planini. Bila je velika ljubiteljica starin, predvsem pa je imela neomejena sredstva za izkopavanja. Teh se je lotila velikopotezno in z velikim žarom. Kopala je od pomladi do jeseni, najprej na Vačah, v

Gradnju, v Družinski vasi, na Magdalenski gori in v Stični. Pečnik se je zaradi velike konkurence pritožil na Dunaj, vendar se tam niso odzvali. Stroka, tako v Ljubljani kot na Dunaju, je bila pred njo povsem nemočna. Jozef Szombathy, vodilni dunajski arheolog, je njeno početje imenoval "roparsko kopanje".

O svojih izkopavanjih Mecklenburška ni obveščala nikogar, predmete pa je spravljala na gradu Bogenšperk, kjer je bila njena postojanka. Za berlinski muzej je celo organizirala skrivni izkop ene od stislih gomil. Poleg tega jo je podpiral sorodnik njenega moža, nemški cesar Viljem II., znan ljubitelj starin, ki ji je za izkopavanje nakazal kar 100.000 mark. S takšnimi sredstvi je lahko na Magdalenski gori in v Stični izkopala kar enajst gomil, poleg izkopavanja drugod seveda. Občasno je cesarju darovala izbrane predmete, med drugim je v Nemčijo romal znameniti oklep iz Stične.

Zbirka v ZDA

Edina dobra plat njenih izkopavanj je, da je upoštevala navodila stroke, tako da so za njenimi obsežnimi izkopavanji ostali vsaj zapiski. Pečnik je nehal kopati leta 1908, umrl je leta 1914. Vojvodinjo Mecklenburško je ustavila prva svetovna vojna. Njeno izjemno zbirko so sorodniki po njeni smrti ponudili naprodaj. V Beogradu se za nakup niso odločili in so celo izdali dovoljenje za prodajo na tuje. Leta 1934 je zbirka tako romala na dražbo v New York, kjer jo je kupil muzej harvardske univerze Peabody, zbirko iz Vač pa Oxford.

Za zgodovino raziskovanj je Janez Dular objavil kronološki pregled izkopavanj po letih, krajih in izkopavalcih. Prikazal je metode izkopavanj in zanesljivost grobnih celot, saj so bile te v prvem obdobju izkopavanj razbite. Podrobno je prikazal vprašanje kronologije dolenjske halštatske skupine. Pomembno jo je sredi 60. let razčlenil Stane Gabrovec, ki je določil štiri glavne horizonte. Kasneje jo je deloma dopolnil, mlado halštatsko obdobje pa je desetletje pozneje še natančneje razdelila Biba Terzan. Ivo Žajdela

Vojvodinja Mecklenburška na Magdalenski gori